

ISSN 0350-5650

ИСТОРИЈСКИ ИНСТИТУТ

МЕШОВИТА ГРАЂА

MISCELLANEA

НОВА СЕРИЈА Књ. XXXIX

Редакциони одбор

Драгана Амедоски, Јелена Илић Мандић, Срђан Катић, Људмила
Кузмичева (Русија), Владета Петровић, Лилиана Симеорова
(Бугарска), Исидора Точанац Радовић, Габриела Шуберт (Немачка)

Одговорни уредник

Срђан Катић

Београд

2018

САДРЖАЈ

Александра Фостиков, Невен Исаиловић УГОВОР О ЗАРУКАМА ВЛАДИСЛАВА II НЕМАЊИЋА И КОНСТАНЦЕ МОРОЗИНИ Венеција, 24. август 1293. године	7
Александар Фотић МАРСИЉИЈЕВ ПЛЕН: ТУРСКИ ДОКУМЕНТИ О СЕЛИМА БЕОГРАДСКОГ ВАКУФА МЕХМЕД-ПАШЕ ЈАХЈАПАШИЋА	47
Гордана Гарић Петровић АУТОБИОГРАФИЈА ДР МИЛОВАНА СПАСИЋА	103
Марија Краљ НЕКОЛИКО ПРИЛОГА О ПОЉОПРИВРЕДИ КРАЈИНСКОГ ОКРУГА, ЗНАЧАЈУ ВИНОГРАДАРСТВА И УТИЦАЈУ ФИЛОКСЕРЕ 1891/1892. ГОДИНЕ	141
Урош Шешум ПРЕПИС СРПСКИХ ДОМОВА У БИТОЉСКОМ ВИЛАЈЕТУ КОЈИ ЈЕ ДАТ ГРЧКОМ КОНЗУЛУ У БИТОЉУ 1910.	187
Ана Столић СРПСКИ НАРОДНИ ЖЕНСКИ САВЕЗ И МЕЂУНАРОДНА АЛИЈАНСА ЗА ПРАВО ГЛАСА ЖЕНА. Изводи из Извештаја са конгреса Алијансе у Лондону 1909. и Стокхолму 1911. године	215
Биљана Вучетић ЈОВАН ЋИРКОВИЋ У УСПОМЕНАМА О ЉУДИМА И ДОГАЂАЈИМА У МАКЕДОНИЈИ СТЕВАНА СИМИЋА	233
УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ	259
INSTRUCTIONS FOR CONTRIBUTORS	262

Урош ШЕШУМ*

Универзитет у Београду
Филозофски факултет
Одељење за историју
Београд

ПРЕПИС СРПСКИХ ДОМОВА У БИТОЉСКОМ ВИЛАЈЕТУ КОЈИ ЈЕ ДАТ ГРЧКОМ КОНЗУЛУ У БИТОЉУ 1910.**

Апстракт: Број српских домова, тиме и Срба, у Битољском вилајету у периоду од Младотурске револуције из јула 1908. до ослобођења 1912. остао је неутврђен у историографији. Приређени документ стога представља први објављени извор који би могао да помогне у процењивању броја изјашњених Срба у околини Охрида, Дебра, Кичева, Прилепа, Крушева и Битоља уочи ослобођења ових крајева од османске власти и њиховог припајања Краљевини Србији. Критички део текста написан је на основу објављене и необјављене архивске грађе српског, британског, руског, аустроугарског и бугарског порекла и у мањој мери литературе.

Кључне речи: Османско царство, Македонија, Стара Србија, Битољски вилајет, Српска четничка организација, ВМОРО, демографија.

*

Питање будуће судбине Старе Србије и Македоније, односно османских вилајета, Косовског, Битољског и Солунског је у последњим деценијама 19. и на почетку 20. века представљало једно од главних заплетних тачака европске дипломатије. За такозвано Македонско питање, односно судбину османских европских провинција биле су заинтересоване суседне балканске државе Србија, Бугарска и Грчка, али и велике силе. Свака од поменутих балканских држава претендовала је

---

* Sesumiii@hotmail.com

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Српска нација – интегративни и дезинтегративни процеси* (Ев. бр. 177014).

на османске европске територије, позивајући се на историјско, етничко или политичко право, док су Велике силе, свака вођена сопственим интересима, тежиле да до за себе повољног тренутка одложе поделу османских територија у Европи кроз наметање реформи султану и Порти. Претензије балканских православних држава у Османском царству су се међусобно преклапале, те су све три државе преко цркве, школе и економског утицаја покушавале да за своју националну идеју вежу што више хришћанских поданика Порте.¹ Бугарска је у Османском царству као експонента своје националне политике имала институцију Бугарске егзархије, верске установе признате од османских власти, чије је вернике представљала пред властима и над којима је имала извесне управне и судске ингеренције у склопу османског милет система. Грчка је на исти начин, преко Цариградске патријаршије, такође од власти признате милетске институције, вршила национални утицај, како над својим верницима Грцима, тако и над Словенима и Цинцарима. Будући да Османско царство није званично признавало национално груписање својих поданика, већ верско, у оквиру верске заједнице-милета, верници Бугарске егзархије званично су називани Бугар милетом, то јест Бугарима, а Патријаршије Рум милетом, то јест Грцима. Срби нису имали свој милет у Османском царству, већ су као верници Цариградске патријаршије званично називани Рум милетом.² Срби су до почетка 20. века успели да од Патријаршије добију владичанско место за своје сународнике у Рашко-призренској и Скопској, доцније и Велешко-дебарској епархији, те су патријаршијски верници, Срби и Словени у овим епархијама, иако и даље део Рум милета, и мада неформално, ипак од стране турских власти третирани као Срби.³

„Борба за душе“ православних османских поданика добила је последњих година 19. века и свој оружани сегмент, у виду приморавања села путем терорисања и претњи од стране чета националних револуционарних комитета да напусте супарничку верску организацију и

¹ За списак референтне литературе о Македонском питању видети: А. Раствоић, *Велика Британија и Македонско питање 1903–1908. године*, Београд 2011, 7–8.

² К. S. A. Jaber, *The millet system in nineteenth century Ottoman Empire*, *The Muslim World*, volume 57, issue 3 (Hartford 1967) 212–223; М. Јагодић, *Нуфуско питање: проблем званичног признавања српске нације у Турској 1894–1910*, *Историјски часопис* 57 (2008) 343; У. Шешум, *О броју Срба у Јужној Старој Србији 1903–1908. године*, *Вардарски зборник* 10 (2015) 146 (=О броју Срба).

³ Љ. Алексић-Пејковић, *Покретање велешко-дебарског митрополитског питања, дипломатска активност српске владе 1906–1907. године*, *Вардарски зборник* 10 (2015) 1–2.

пређу у ону чије су интересе заступале чете. Заstraшивања и убиства егзархиста из села која су тежила да пређу под власт Патријаршије и да се изјасне као српска или Грчка ВМОРО је вршио 1897–1900, али је у тежњи да свој покрет прикаже као борбу за слободу свих житеља Македоније, без обзира на нацију, између 1900. и избијања и пропасти Илинданског устанка, избегавао заstraшивачке, терористичке методе.⁴ Након пропасти устанка, комитски покрет ВМОРО-а се у великој мери ставио у службу Егзархије, очигледно вођен идејом да пре следећег устанка изврши националну унификацију, односно да све патријаршисте, који су се изјашњавали као Срби и Грци, односно, србомане и гркомане, како су их бугарска дипломатија и комитет називали, примора да постану припадници Бугар-милета, односно Бугари. Током друге половине 1903. и 1904. комите ВМОРО-а су се дале на терорисање како села која су по устанку напустила Егзархију, тако и оних која су одувек била патријаршијска или су под верску власт Патријаршије прешла у претходних тридесет година. Терор ВМОРО-а је изазвао четничку акцију Срба и Грка, чије су чете прво одбраниле српски и грчки изјашњена села, затим су се потрудили да поврате изгубљена, да би се зависно од успеха, како у којој области, посветили извлачењу испод власти Егзархије и организације ВМОРО-а егзархијских насеља.⁵ Турске власти, односно гувернер вилајета који су били захваћени реформама од 1903, Хилми-паша, донео је уредбу о забрани преласка села са Егзархије на Патријаршију и обрнуто након 1903, односно о непризнавању промене верског ауторитета након поменуте године. Међутим, током трајања четничке акције власти су различито поштовале уредбу у свакој кази понаособ. Трудећи се да одрже равнотежу међу групама, да подрже

⁴ У. Шешум, *Друштво против Срба 1897–1902. Методи и мере бугарске дипломатије, Егзархије и Бугарско-македонско-одринске револуционарне организације против ширења српског утицаја у Јужној Старој Србији и Македонији 1897–1902*, Српске студије 4 (2013) 101–102.

⁵ Само у периоду од фебруара до јула 1904. године 71 село у Битољском, Солунском и Косовском вилајету је напустило Патријаршију и ставило се под духовну власт Егзархије. Укупно, од 1903. до почетка 1906. на истом простору на Егзархију је прешло чак 261 село. С друге стране, у периоду 1903–1905, Егзархија је изгубила 62 цела села, док је у 25 изгубила извешан број домова. Од укупно 87 села која су прешла на Патријаршију, њих 60 је прешло на српску страну. Х. Сиљанов, *Освободителитџ борби на Македонија*, кн 2, Софија 1983, 125–126; В. Ѓорѓијев, *Бугарски документ од 1906. година за состојбите во Македонија и ВМОРО и бугарската политика кон нив*, Историја 1–2 (1997) 83.

малобројније, а ослабе бројније, прелазе села су признавале или не, зависно од прилика.⁶

Суочена са слабошћу комитских чета ВМОРО-а, које су 1904–1908. трпеле поразе од српских и грчких чета и преласком великог броја села са Егзархије на Патријаршију, Бугарска је почела да се великим силама жали на српски и грчки терор и тражи да силе приморају Србију и Грчку да обуставе четничку акцију. Истовремено, сами нису престајали да шаљу чете ВМОРО-а у Османско царство, у покушају да пониште успехе супарника. Бугарске жалбе истицале су да се донедавно егзархијска села уз Србе и Грке држе само услед страха и да су искључиво терором приморана да напусте Егзархију.⁷ Када је јула 1908. након младотурског преврата проглашен устав у Османском царству и четничка акција Срба, Грка и Бугара престала, бугарске тврдње о страховлади и терору српских чета показале су се као неодрживе. Не само да се прилично мали број села, које су српске чете увеле у Српску четничку организацију 1904–1907, вратио под духовну власт Егзархије, него су и стара егзархијска села почела да прелазе на српску страну и да се изјашњавају као српска.⁸

*

Српска историографија није дала одговор на питање о броју српских домова на простору Старе Србије као целине непосредно пре ослобођења 1912. године. Током последње деценије, уколико су извори то дозвољавали, историографија је дала процене бројности српског становништва на Косову, Метохији, Рашкој области и Полимљу у периоду 1874–1910;⁹ такође, објављен је и списак парохија Рашко-призренске митрополије за 1913. годину. Наведени списак парохија

---

⁶ *Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, књ. 2, 3–2, прир. Љ. Алексић-Пејковић и Ж. Анић, Београд 2003, бр. 451, 463, 628; *исто*, књ. 2, 4–1, прир. Љ. Алексић-Пејковић и Ж. Анић, Београд 2008, бр. 96, 135.

⁷ *Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, књ. 2, 2–2, прир. Љ. Алексић-Пејковић и Ж. Анић, Београд 2006, бр. 226, 270, 277, 330, 383; *исто*, књ. 2, 3–1, прир. Љ. Алексић-Пејковић и Ж. Анић, Београд 2003, бр. 106, 164, 190, 214, 235, 273, 293, 361.

⁸ *Грџката и срџбската пропаганди в Македония, (краят на XIX – началото на XX век)*, прир. В. Георгијев и С. Трифунов, Софија 1995, бр. 157 (=Грџката и срџбската пропаганди в Македония).

⁹ М. Јагодић, *Српско-албански односи у Косовском вилаету (1878–1910)*, Београд 2009, 241–304; исти, *Процена броја Срба (1880–1910)*, Српске студије 1 (2010) 62–67.

приказује бројност српских православних домова на територији Косовског вилајета, изузимајући Прешевску казу Приштинског вилајета и Скопски санџак Косовског вилајета, јер су потпадали под духовну власт Скопске митрополије.¹⁰ Процена броја Срба патријаршиста у јужној Старој Србији,¹¹ односно Скопском санџаку и делу Битољског вилајета, извршена је за период 1903–1908, али не и за период 1908–1912, јер донедавно нису навођени извори на основу којих би се та процена извршила.¹²

Извори на основу којих би се могла пратити целокупна популација Битољског вилајета крајем 19. и почетком 20. века, те и удео Срба патријаршиста у становништву, различитог је порекла и квалитета. „Статистика“ броја домова из 1874, објављена 1878, заправо представља османски списак платезника данка на војну службу, бедел-и аскерие, који садржи податке о броју кућа по селима и броју мушког становништва, подељеног на милетске групе.¹³ За 1897. сачуване су чак три статистике. Наиме, полазећи од званичних османских вилајетских годишњака, салнама, а допуњујући их распитивањем код старешина верских заједница и поузданих локалних житеља, статистику целог или већих делова Битољског вилајета за 1897. годину послали су својим владама руски, аустроугарски и британски дипломатски представници у Битољу.¹⁴ Статистику Битољског, Солунског вилајета и Скопског санџака за 1900.

¹⁰ М. Јагодић, *Списак парохија у Рашко-призренској епархији за 1913. годину*, Српске студије 7 (2016) 368–411.

¹¹ Под термином јужна Стара Србија подразумевао се Скопски санџак Косовског вилајета, уз казе Тетово и Гостивар из Призренског санџака и Битољски и Дебарски санџак Битољског вилајета, са изузетком казе Мат у Дебарском и Леринске казе у Битољском санџаку. Односно, територија која се данас увелико поклапа са границама Републике Македоније. *О броју Срба*, 143–144.

¹² *Исто*, 143–170.

¹³ Изгледа да је приликом првог објављивања 1878. унешена измена у имена милетских група, те су припадници Рум милета стављени под име Власи у Битољском вилајету. У истом вилајету, судећи по табелама, наводно су пописани као посебна категорија и православни Албанци. Биће да је наведена класификација последица бугарске националне пропаганде. *Македонија и Одринско, статистика на населението от 1873*, прир. Ђ. Ђорданов, Софија 1995, 73–115.

¹⁴ А. Ростовскій, *Распредѣленіе жителей Битољскаго вилајета по народностямъ и вѣроисповѣданіямъ, въ 1897 году*, Живая старина, периодическое издание Отдѣлення Этнографіи Императорскаго русскаго географическаго общества 9 (1899) 61–112; Х. Андонов-Полјански, *Еден непознат статистички преглед за населението во Битолскиот вилајет од 1897. година*, Годишниот зборник на Филозофскиот факултет на Универзитетот во Скопје 21 (1969) 73–119; Т. Томоски, *Населението на Битолскиот санџак во 1897 година според статистичкиот*

и 1903. по етнографским групама, сачинили су и објавили Бугари Васил Кнчов, ревизор бугарских школа у Османском царству и Димитар Мишов, секретар Егзархије. И један и други су све православне Словене у овим османским административним јединицама приказали као Бугаре, са том разликом што је Мишов правио разлику између „Бугара“, егзархиста и патријаршиста, а Кнчов не. Иако су обојица истакли мањкавост османских званичних подата о становништу и тврдили да су подаци о житељству настали на основу броја кућа најближи истини, популацију су приказали кроз број становништва, а не домова.¹⁵

Недавно су објављене и аустроугарске статистичке таблице националних и религијских односа у Косовском, Скадарском, Битољском, Једренском и Солунском вилајету за 1903, међутим, оне не садрже податке о броју домова по појединачним насељима већ о броју становника по казама.¹⁶

Податке о становништву Битољског вилајета 1902–1904. пружају и извештаји ревизора српских основних школа и извештаји митрополита Велешко-дебарске епархије, чији је секретар на почетку прве деценије 20. века био Србин. Извештаји митрополије, који садрже податке о броју хришћанских домова, патријаршијских, али и егзархијских, не третирају цео Битољски вилајет, већ само оне казе које су улазиле у састав Велешко-дебарске епархије – Кичевску, Дебарску и Реканску, уз поједина села Прилепске казе која су спадала под духовну власт велешко-дебарског митрополита. Године 1907. српски битољски конзулат саставио је статистику српских нуфуза и домова у Дебарско-велешкој митрополији, за потребе потраживања мирте велешко-дебарског митрополита за прелата Србина. Почетком наредне, 1908. године, статистику домова и нуфуза за исте потребе саставио је и референт Дебарско-велешке митрополије Јован Ћирковић.¹⁷ Поменути извештаји, изузимајући Ћирковићев,

---

преглед на австро-унгарскиот вицекоњул А. Крал, Историја, списаније на Сојузот на историските друштва во СР Македонија 5–1 (1969) 45–72.

¹⁵ В. Кнчовъ, *Македония, Етнография и Статистика*, Софија 1900; D. M. Brancoff, *La Macédoine et sa population chrétienne, avec deux cartes ethnographiques*, Paris 1905 (= *La Macédoine*).

¹⁶ Т. Толева, *Утицај аустроугарске империје на стварање албанске нације 1896–1908*, Београд 2016, 541–561.

¹⁷ *Извештаи од 1903. година на српските консули, митрополити и училишни инспектори во Македонија*, прир. Љ. Лапе, Скопје 1954, бр, 11; Љ. Лапе, *Еден извештај од 1904. год. за културно-просветните и политичките прилики во Дебарско-Велешката епархија*, Гласник 3 (Скопје 1974) 196–200; В. Стојанчевић, *Један парцијални попис Срба у северно-македонским крајевима 1907. године*,

као и сви извештаји ревизора српских основних школа, осим једног, објављени су или оделито или у оквиру збирки докумената, углавном у последње две деценије.¹⁸ Статистика домова Дебарске и Реканске казе за 1910/1911. са назнаком насталих промена у односу на 1908. објављена је у бугарским новинама *Дебарском гласу* за 1911. годину, што уједно представља и једини објављени статистички материјал о становништву у Битољском вилајету у периоду између избијања Младотурске револуције и ослобођења 1912. године.¹⁹

Подаци о броју домова који се могу наћи у статистикама готово се по правилу међусобно разликују, чак и онда када потичу из истог извора, те се тако бројеви кућа у једном истом селу у српским митрополитским, конзулским и школским извештајима често разликују за по неколико кућа. Разлике у бројевима су још веће када се упореде српски и бугарски подаци о броју домова. Узроци разлике у подацима потичу из корумпираности османског пореског система и праксе прикривања броја верника у оквиру верских заједница, као и тежње националних пропаганди да број својих присталица прикажу већим него што је заиста био. Наиме, у Османском царству су верске заједнице, милети, били дужни да издају нуфузе својим верницима. Нуфуз је био нека врста извода из матичне књиге рођених, а служио је и као лична и путна исправа, те без њега, по слову закона, појединац није могао напустити место рођења или склопити брак. Евиденција нуфуза служила је као основ разреза пореза на војну службу, односно за њено невршење. На основу броја нуфуза у једном месту, власт је одређивала његово пореско оптерећење, те је житељима и милету било од интереса да пред властима прикажу што мањи број нуфуза. Подмићујући пописиваче или прикривајући житеље, представници милета и сеоски кметови су штитили своје суседе и паству, те је број нуфуза био готово увек неједнак броју житеља. Парохијски свештеници су се трудили да број кућа у својим парохијама владикама прикажу мањим но што је био, како би за себе задржали део црквеног

Споменик САНУ 139. Одељење историјских наука 13 (2004) 169–187; *Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, књ. 2, 3–2, бр. 422; АС, МИД, ППО 1908, ред 256, Јован Ћирковић, референт Дебарско-велешке митрополије – Љубомиру Михаиловићу, Битољ, 21.3/3.4.1907. б. б;

¹⁸ Листу села са подацима о броју домова области Порече саставили су 1899. учитељи Антоније Тодоровић и Марко Церић. Ту листу је објавио академик Владимир Стојанчевић. В. Стојанчевић, *Два пописа насеља и становништва Скопске Црне Горе и Пореча пред крај турске власти*, Вардарски зборник 6 (2006) 240–241.

¹⁹ *Дебърски глас*, бр. 38 (3. 4. 1911).

бира, а исто су чинили и митрополити са бројем верника у епархији пред егзархом и патријархом. Свесни да османски и црквени подаци нису тачни, представници националних пропаганди често су увећавали приказане бројеве у пропагандним статистикама за онолики број људи и домова за колико су сматрали да је умањено, а некада су вероватно и свесно увећавали бројеве, сматрајући то патриотским чином.²⁰

Када се све наведено има у виду, јасно је да бројеви домова православних у Османском царству почетком 20. века који се могу наћи у изворима више представљају процену састављача спискова и њихових информатора, него што приказују стварно стање. Ипак, на основу њих се могу извучити закључци о политичким, друштвеним и социјалним кретањима, те без обзира на своје мањкавости представљају важне историјске изворе.

У предстојећем излагању обрађиваће се историјат промена у милетској припадности српских села у Битољском вилајету 1903–1908. и 1908–1910. по распореду каза датом у приређиваном документу.

Битољска каза

Број српских изјашњених села у Битољској кази није било велики на почетку 20. века. Као српска, на почетку 20. века рачуната су села Лисолај, Бела Црква и Добрушево, смештена у северном делу казе, близу административне границе са Прилепском казом. Добрушево, у коме је кратко постојала и српска школа, помиње се 1899–1901. као српско село, да би се 1904, по свој прилици услед притиска комита окренуло Егзархији.²¹ Село Бела Црква, је услед притиска комита било приморано да се врати под духовну власт Егзархије исте године, али се под духовну власт Патријаршије није вратило ни након прогласа уставности у Османском царству 1908. године. Село Лисолај је преживело праву голготу након Илинданског устанка 1903. и сукоба чета. Најпре је 1904. било приморано да призна духовну власт Егзархије, да би га већ следеће године организовали грчки четници, андарти, и вратили под духовну власт Патријаршије. Све до јула 1908. село су терорисали и комите ВМОРО-а

---

²⁰ *О броју Срба*, 147–148.

²¹ Х. Сиљанов, *нав. дело*, 126; М. Станић, *О путовању Михаила Г. Ристића по Битољском вилајету 1899–1901. године*, Вардарски зборник 5 (2006) 155; АС, МИД, ППО, 1909, ред 606, битољски вицеkonzул С. Ј. Томић – Министарству иностраних дела, пп. но, 701, пп. но, 3978, 31. 7/13. 8. 1907, 4/17. 8. 1907.

и андарти, да би се по доношењу устава у Османском царству 1908. и престанка четничке акције Срба, Грка и Бугара огласило за српско.²² Село Габаловци, које пре 1908. није иступало као српско, вероватно се повело за примером суседног Лисолаја после прогласа уставности.

Прилепска каза²³

Патријаршијских села и домова је у Прилепској кази било и пре почетка српске четничке акције. Поречка села Крапа, Барбарос, Белица и Црешнево, која су административно потпадала под Прилепску казу, или никада нису признала духовну власт Егзархије, или су се већ крајем осамдесетих или током деведесетих година 19. века вратила под духовну власт Патријаршије.²⁴ Села у Прилепском пољу, Тополчани и Врбјани су заједно са локалним свештеницима одрекла духовну власт Егзархије и пришла Патријаршији 1891. године. Њиховим путем пошла су цела села или већина домова у два села исте области, Свето Митранима, изгледа 1892.²⁵ и Кривогаштанима 1894. године.²⁶ Иако не званично

²² *О броју Срба*, 167; АС, МИД, ППО, 1909, ред 606, битољски вицеконзул С. Ј. Томић – Министарству иностраних дела, пп. но, 701, пп. но, 3978, 31.7/13.8.1907, 4/17.8.1907.

²³ Приликом покушаја реконструкције броја српских домова и житеља у Прилепској кази 1903–1908. омашком су у табелама дуплирана поједина села, док друга нису заведена. Будући да процена у том раду није била ваљана, а да су у међувремену нађени нови извори, овде ће се нешто опширније анализирати српски покрет у селима Прилепске казе. *О броју Срба*, 165–166.

²⁴ У селу Крапи је отворена српска школа 1890. године, као приватна, непризната од турских власти. Наредне године српска школа отворена је и у селу Црешневу. Прилепска егзархијска општина је 1892. закључила да се „србоманство“ раширило по околним селима, набрајајући уз остале Крапу и Црешнево, што не мора нужно да значи да та села и раније нису била патријаршијска и да су важила за српска. М. Стојкоски, *Просветните прилики во Прилеп и прилепските села од крајот на 18. до почетокот на 20. век*, Скопје 1987, 44–45.

²⁵ Егзархијска Прилепска општина закључила је 1892. да је ово село захваћено српском пропагандом, уз Тополчане, Врбјане, Крапу, Црешнево и Маргари. М. Стојкоски, *нав. дело*, 45.

²⁶ *Грађа за историју македонског народа из Архива Србије*, 5–2, прир. К. Џамбазовски, Београд 1991, бр. 28, 35, 48, 66, 108, 109; АС, МИД, ППО, 1894, ред 217, Ф. 12, српски конзул у Битољу Д. Боди – министру иностраних дела С. Лозанићу, 10/22.12.1894, пп. но. 270; АС, МИД, Исто, исти – истом, 15/27.12.1894, 18/30.12.1894, пп. но. 274, пп. но. 2769.

патријаршијска, села Тројкрсти, Клепач и Ерковци, примала су свештеника из села Тополчана, те су сматрана на неки начин „полупатријаршијским“.²⁷ До почетка 20. века Егзархију су напустила и села на планини Бабуни, северно од Прилепа: Зрзе, Рилево, Слепче, Долгаец,²⁸ док су њима суседна села Секирце и Маргаре,²⁹ иако званично егзархијска, симпатисала Србима и чекала повољну прилику да промене милетску припадност.³⁰

Терор и претње чета ВМОРО-а, након Илинданског устанка 1903. изазвали су повратак села Свето Митрана Егзархији. Село је било

²⁷ АС, МИД, ППО, 1909, ред 606, битољски вицеkonzул С. Ј. Томић – Министарству иностраних дела, пп. но, 701, пп. но, 3978, 31.7/13.8.1907, 4/17.8.1907.

²⁸ Село Зрзе је одрекло верску власт Егзархији и вратило се под духовну власт Патријаршије 1897/1898. године. Слепче је верски ауторитет променило између школске 1895/1896, када је у њему радила бугарска школа и школске 1899/1900, када је у њему отворена српска школа. Долгаец након 1897/1898, до када је у њему постојала бугарска, егзархијска школа, а Рилево свакако до 1899/1900. када је у њему функционисала српска школа. М. Стојкоски, *нав. дело*, 49, 152–154.

²⁹ В. Стојанчевић, *Политичке и црквено-школске прилике код становништва српске националности у Битољском вилајету на почетку 20. века*, Вардарски зборник 1 (1999) 42 (= *Политичке и црквено-школске прилике*).

³⁰ У селу Маргари постојала је још 1892. српска школа, непризната од турских власти. Већ наредне године у селу је затворена српска и отворена егзархијска школа, која је радила до школске 1904/1905. године. Поменуће године у селу је верске обреде вршио патријаршијски свештеник из села Долгајца, али је по свој прилици приман и егзархијски свештеник. На то упућује то што егзархијска, бугарска школа, не би могла да делује ако цело село или бар изван број домова није бар номинално признавао духовну власт Егзархије. Егзархијска школа је затворена 1907. године, иако је село турским властима поднело молбу 1905. да надаље буде третирано као патријаршијско, српско село. Свакако, након што је Пелагонијској, патријаршијској митрополији, поднета молба за повратак у њено крило. Село Секирци званично је одрекло духовну власт Егзархији 1904/1905, иако се село и раније сматрало српским и патријаршијским. Године 1898. српски конзулат у Битољу предао је молбу Секирчана турским властима да се у селу отвори српска школа, до чега те године није дошло. На основу извештаја српског школског управитеља Јефтана Мрава из 1904. село је било српско по свему, али је свештеник био егзархијски. *Политичке и црквено-школске прилике*, 42; М. Стојкоски, *нав. дело*, 45, 55; 150–160; АС, КБ, Ф. 9, битољски конзул М. Веселиновић – председнику владе Владану Ђорђевићу, 24.6/5.7.1898, пп. но, 184; АС, КБ, Ф. 13, Ревизија школа у Прилепу, Риљеву, Зрзу, Долгајцу, Слепчу, Секирцу, Врбјану, Тополчану, Кривогаштану, 24.4–12.5.1904; АС, МИД, ППО, 1909, ред 606, битољски вицеkonzул С. Ј. Томић – Министарству иностраних дела, пп. но, 701, пп. но, 3978, 31.7/13.8.1907, 4/17.8.1907.

издвојено од осталих српски изјашњених села, а окружено егзархијским, те није могло ни да помишља на отпор. Комитском притиску је подлегло и 25 од 34 куће у селу Врбјану, те су се вратиле Егзархији. Услуге патријаршиског свештеника након исте године одрекла су и села Тројкрсти, Клепач и Ерековци.³¹ Појава српских чета након 1904. на Бабуни учврстила су тамошња патријаршијска српска села у отпору и чак довела до пораста броја српских, патријаршијских села у подножју планине. До краја 1905. као српска или патријаршијска изјаснила су се до тада егзархијска села Дабница, Присад, Небрегово, Дреновци, Горно и Долно Дупјачани, Стровија, Секирце, Маргари, Забрчани и Гостиражни. До јануара 1907. патријаршијска, српска села, постали су и Костинци, Ропотово, Жабјани, Сливје, Степанци, Кошино, Сенокос, Крстец, Долнени и Горно Село.³² Током 1907. и у првој половини 1908, у Српску четничку организацију притиском српских чета укључена су села Ореовац, Горно и Долно Мраморани, Браилово, Плетвар, Топлица, Дабјани и Варош. У случају последњих села тешко је рећи да ли су напустила Егзархију или су само тренутно била приморана да приме српске чете, положи заклетву оданости Српској четничкој организацији и одрекну се сарадње са комитама ВМОРО-а. Будући да су се четири године опирала српским четама и да у њима доцније нису отворане српске школе, пре ће бити да се радило о тренутном, привременом успеху српских чета.³³ Село Никодин, са 123 дома, годинама је представљало поприште борби српских четника и комита ВМОРО-а, јер је његов географски положај омогућавао везу

³¹ Ова три села опслуживао је до 1903. патријаршијски свештеник из села Тополчане. *О броју Срба*, 166; АС, МИД, ППО, 1909, ред 606, битољски вицекомзул С. Ј. Томић – Министарству иностраних дела, пп. но, 701, пп. но, 3978, 31.7/13.8.1907, 4/17.8.1907.

³² Горно Село не налази се ни у српским ни у егзархијским списковима добитака и губитака, као ни у већини статистика, међутим, у њему је 1908–1911. радила српска школа, а окруженост селима која су признавала духовну власт Патријаршије упућује на то да је морало бити у Српској четничкој организацији 1904–1908, у супротном, у грађи би било вести о борбама око њега са комитским четама или притиску на житеље. Вероватно је сматрано као заселак суседног села Дабнице, те није завођено у спискове као посебно место. АС, МИД, ППО, 1909, ред 606, битољски вицекомзул С. Ј. Томић – Министарству иностраних дела, пп. но, 701, пп. но, 3978, 31.7/13.8.1907, 4/17.8.1907; М. Стојкоски, *нав. дело*, 55, 57, 59.

³³ *О Броју Срба*, 166; М. Стојкоски, *нав. дело*, 55; АС, МИД, ППО, 1909, ред 606, битољски вицекомзул С. Ј. Томић – Министарству иностраних дела, пп. но, 701, пп. но, 3978, 31.7/13.8.1907, 4/17.8.1907; *Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, књ. 2, додаток 3, прир. Љ. Алексић-Пејковић и Ж. Анић, Београд 2008, бр, 274.

српски организованих села Велешке и Прилепске казе. Село је мало пре Илинданског устанка пришло Патријаршији, али је убрзо, већ 1903, било приморано да се врати Егзархији. Од 1904. до почетка 1908. српски четници су покушавали да уведу село у Српску четничку организацију и да га заштите од одмазде у случају преласка на српску страну, док су комите у више наврата покушавале да га терором задрже уз Егзархију, паљевинама, убиствима и одвођењем талаца. Село је тек крајем 1907. коначно отргнуто од Егзархије и признало духовну власт Патријаршије.³⁴

По проглашењу уставности у Османском царству и престанку четничких акција Срба, Бугара и Грка, села су могла да се врате под духовну власт оне црквене организације којој су пре четничке акције припадала. У случају Прилепске казе, то су учинила села у Прилепском пољу Свето Митране и Тројкрсти, која су 1910. вођена као српска села. Патријаршији су се у истој области вратиле и све егзархијске куће села Врбјани. Поред повратка старих, Патријаршији је пришло и село Боротино у Прилепском пољу. Као патријаршијска и српска села, цела или бар делимично остала су после Хуријета и бројна бабунска села која су 1904–1907. напустила Егзархију. Поред села која се налазе на списку датом грчком конзулату, српске школе радиле су школске 1908/1909. у бабунским селима Дабница, Степанци, Присад, Небрегово, Дреновци, Горно Село, Долнени, Сенокос и Стровија; школске 1910/1911. у селима Долнени, Секирце, Костинци, Гостиражани, Стровија, Дреновци, Небрегово, Присад и Дабница; школске 1910/1911. у селима Стровија, Гостиражани, Костинци, Секирци, Долнени, Дреновци, Присад, Небрегово, Горне Село, Дабница и Степанци. Егзархијске школе су 1908/1909. радиле и у Плетвару, Крстецу, Вароши и Сенокосу, селима која су за време четничке акције прешла на српску страну. Школске 1911/1912. егзархијске, бугарске школе, радиле су, између осталих, и у бабунским селима која су за време четничке акције прешла на Патријаршију или била у Српској четничкој организацији: Топлица, Плетвар, Ореовец, Крстец, Варош, Долнени и Сенокос.³⁵ Поређењем списка српских и бугарских, егзархијских школа 1908–1912, може се доћи до закључка да су се села Топлица, Варош, Плетвар, Крстец и Ораовец, ако су икада и званично одрекла духовну власт Егзархији, под њено крило поново дошла након јула 1908. године.

³⁴ Село се иначе „шетало“ из Велешке у Прилепску казу и обратно. Некад је рачунато као велешко, некада као прилепско село, те је и зато тешко установити чију је духовну власт када прихватало. АС, МИД, ППО, 1909, ред 606, битољски вицеконзул С. Ј. Томић – Министарству иностраних дела, пп. но, 701, пп. но, 3978, 31.7/13.8.1907, 4/17.8.1907; *О броју Срба*, 162.

³⁵ М. Стојкоски, *нав. дело*, 57–59, 162–164.

Село Сенокос, које је школске 1908/1909. имало и српску и егзархијску школу, услед притиска чета ВМОРО-а је у првој половини јула напустило Српску четничку организацију, вратило се под духовну власт Егзархије, затворило српску и отворило егзархијску школу, а након Хуријета се није вратило претходном изјашњавању.³⁶ У селу Долнени се након Хуријета мањина сеоских домова, 15 од 55, вратило Егзархији, те су у њему функционисале и српска и егзархијска школа школске 1911/1912. године.³⁷

Да до враћања Егзархији готово свих села која су 1904–1907. прешла под духовну власт Патријаршије није дошло након прогласа уставности и престанка четничке акције, сведочи и покушај српске дипломатије да под власт Патријаршије доведе манастире Зрзе, Слепче и Трескавац. Наиме, српска дипломатија је 1909/1910. искористила чињеницу да су сва села око три манастира у том тренутку била патријаршијска и да су се манастирска имања, као и сами манастири налазили на њиховим атарима, како би храмове извукла испод власти егзархијске Прилепске општине и ставила под управу села, односно, преко сеоске управе српској организацији у Османском царству. Српска дипломатија је истицала пред прилепским меџлисом да се манастири налазе у патријаршијским, српским селима, Зрзу, Слепчу и Дабници, а да се у околини налази *деветнаест села* која су после 1903. напустила Егзархију.³⁸ Поред три села у чијим се атарима налазе манастири, у контексту спора око цркава, као српска села у грађи се помињу 1910–1911. Небрегово, Присад, Дреновци, Горно Село, Степанци, Забрчани, Дупјачани, Костинци и Долнени. Ово последње са егзархијском мањином.³⁹ Дакле, у време настанка списка српских домова у Битољском вилајету, у северном делу Прилепске казе, постојало је према тврђењу српске дипломатије 22 патријаршијска, српска села. Поређењем списка који је дат грчком конзулату, списка српских школа 1909–1911. и села поменутих у спору око манастира 1910. године, добија се списак од 22 села у северном делу Прилепске казе која су у целости била патријаршијска, или су имала патријаршијске домове: Слепче, Зрзе, Рилево, Секирце, Долгаец, Маргари, Костинци, Крапа, Белица, Црешнево,

³⁶ АС, МИД, ППО 1908, ред Ф. 5, телеграм битољског конзула Љ. Михаиловића Министарству иностраних дела, 23.6/6.7, 28.6/13.7.1908, пп. но. 3471.

³⁷ АС, МИД, ППО 1911, ред 92, ф. 1, битољски конзул Љ. Михаиловић – МИД-у, 20.7/2. 8.1911, пп. бр. 776, пп. но. 4973.

³⁸ АС, МИД, ППО 1911, ред 92, ф. 1, писар битољског конзулата Р. Шапоњић – МИД-у, 18/31.1.1911, 23.1/5.2.1911, пп. бр. 57, пп. бр. 370.

³⁹ АС, МИД, ППО 1911, ред 92, ф. 1, писар битољског конзулата Р. Шапоњић – МИД-у, 18/31.1.1911, 23.1/5.2.1911, пп. бр. 57, пп. бр. 370; исто, битољски конзул Љ. Михаиловић – МИД-у, 20.7/2.8.1911, пп. бр. 776, пп. но. 4973.

Барбарос, Гостирижани, Долнени, Степанци, Присад, Дреновци, Небрегово, Дабница, Горно Село, Стровија, Забрчани и Дупјачани. Уз побројана, као српско је свакако остало и село Никодим, од 123 до 128 домова, али је оно 1910. административно потпало под Велешку казу.⁴⁰ Није сигурно да ли су четири поречка села – Крапа, Барбарос, Црешнево и Белица, рачуната у збир од 22 српска села око манастира. Уколико нису, остаје упитно да ли су се села Жабјани, Ропотово, Сливје и Кошино, после Хуријета вратила на Егзархију или не.⁴¹

Након свега реченог јасно је да је списак српских домова Битољског вилајета из 1910. у погледу Прилепске казе прилично непотпун. Збиру српских домова у кази ваљало би додати домове око двадесетак села која су у том тренутку сигурно или врло вероватно била патријаршијска, то јест српска. Међутим, доћи до броја домова у изостављеним селима није толико једноставно. Наиме, прилепска села на Бабуни потпадала су под духовну власт Пелагонијске митрополије, на чијем су се челу налазили митрополити Грци, те пошто Срби нису имали значајнијег уплива у митрополији, нити за разлику од Велешко-дебарске епархије покушавали да добију митрополитску мирту за свог сународника, пописи броја домова 1904–1910. или нису вршени или су изостављани из извештаја српског битољског конзулата као непотребни. Који год да је узрок, у српској архивској грађи није нађен попис српских домова Прилепске казе након 1904. године. Те године, податке о броју домова у тада још егзархијским селима дао је српски управитељ прилепских основних школа Јефтан Мрав, вероватно на основу исказа самих сељака или на основу неке егзархијске статистике.⁴² Поред српских података, употребљиви су и подаци које је за потребе пропаганде у виду статистике начинио секретар Егзархије Димитри Мишов. За разлику од Мрава, последњи у својој статистици

---

⁴⁰ *О броју Срба*, 162; *Грџката и срџбската пропаганди в Македонија*, бр. 157.

⁴¹ Године 1909. егзархиста из села Сливја убио је Србина из села Крапе, док је октобра 1908. комитски војвода Блажа Биринче напао Србина из села Кошино. Ови подаци су индикативни, али се на основу њих, без извора друге врсте, може се само закључити да је у Сливју било егзархиста, а у Кошину патријаршиста. Да ли су само појединци који се помињу у изворима признавали верску власт или цело село, то за сада није могуће рећи. АС, МИД, ППО 1909, ред 203, српски битољски конзул Љ. Михаиловић – МИД-у, 19.4/2.5.1909, 26.4/9.5.1909, пп. но. 1721; АС, МИД, ППО 1909, ред 212, ф. 3, Списак зулума у Битољском вилајету, 18/31.12.1909, 21.12.1909/3.1.1910, пп. но. 6669.

⁴² АС, КБ, Ф. 13, Ревизија школа у Прилепу, Риљеву, Зрзу, Долгајцу, Слепчу, Секирцу, Врбјану, Тополчану, Кривогаштану, 24.4/12.5.1904.

није дао бројеве домова, већ број житеља по селима.⁴³ Поређење српских и егзархијских података за 1903/1904. је могуће, уколико се број житеља које даје Мишов подели са седам, колико је износио просечан број житеља сеоског хришћанског домаћинства Прилепске казе.⁴⁴ У изостанку података о домовима или житељима за 1908. нужно је користити се подацима из 1903/1904, што не би требало да значајно замагли фактичко стање, пошто значајног иселјавања и насељавања у поменутом периоду није било.

Табела 1: број домова у 11 бабунских села Прилепске казе.⁴⁵

Село	Број домова по Јефтану Мраву	Број домова израчунат на основу статистике Димитри Мишова
Гостирижани	42	51
Долнени	65	69
Степанци	?	69
Присад	30	34
Дреновци	65	86
Небрегово	45	40
Дабница	20	40
Стровија	54	47
Забрчани	10	11
Г. Дупјачани	25	34
Д. Дупјачани	25	17 ⁴⁶

Сабирањем броја број домова у селима на Бабуни, која су без сумње цела или већински била српска или патријаршијска 1910, а које је дао

⁴³ *La Macédoine*.

⁴⁴ Број седам, као просечан број сеоског домаћинства Прилепске казе добијен је поделом броја становника са бројем домова по подацима егзархијске и патријаршијске Пелагонијске митрополије из 1902. године. *О броју Срба*, 150.

⁴⁵ АС, КБ, Ф. 13, Ревизија школа у Прилепу, Риљеву, Зрзу, Долгајцу, Слеччу, Секирцу, Врбјану, Тополчану, Кривогаштану, 24.4/12.5.1904; *La Macédoine*, 148–151.

⁴⁶ Као што се на основу приложене табеле види, разлика у броју домова које даје српски извор и броја добијеног на основу егзархијске статистике у случају већине села није велика, ако се изузме случај села Дреновци и Дабјана. У случају последњег, вероватно се радило о сабирању житеља Горног Села, које Мишов не даје у статистици као посебно насеље, са житељима Дабјана. Разлог разлике од 21 дома у случају села Дреновци, остаје загонетан.

Јефтан Мрав, долази се до броја неку десетину већег од око 381,⁴⁷ док би се употребом података Мишева тај број кретао око 497. Ваља нагласити да је дата процена валидна само уколико су села била у потпуности српска, без егзархијске мањине, што је врло вероватно.⁴⁸ За села Жабјани, Кошино, Ропотово и Сливје није могуће утврдити јесу ли или нису до 1910. остала уз Патријаршију. Број домова у поменутим селима такође није лако утврдити. Мрав не наводи број домова у Сливју, док за Жабјане, Ропотово и Кошино наводи да имају 15, 25 и 30 кућа. Мишов не наводи број становника Жабјана, али наводи број житеља у Сливју, Ропотову и Кошину – 56, 128 и 120, односно око 8, 18 и 17 домова. У последња четири села ваља рачунати, дакле, негде око шездесет до седамдесет домова. Будући да нема позитивне потврде у изворима да су ова четири села остала уз Патријаршију или отпала од ње, додавање процене броја домова у ова четири села, прилично грубој процени броја домова у осталим бабунским селима, која су ако не цела, онда сигурно већински опстала као српска, треба узети само као могућност.

Ма колико процена била груба, са приличном сигурношћу се може тврдити да је статистика из 1910. мањкава за минимално око 400 до 500, а максимално око близу 600 српских домова у Прилепској кази. Разлог због кога нису унета у списак из 1910. можда треба тражити у евентуалном одбијању османских власти у овој кази да званично признају промене у верској припадности након 1903. године.

Охридска каза

Српски домови у српским селима Лабуниште, Бороец и Подгорци издржали су током четничке акције 1903–1908. притиске комита ВМОРО-а из околине иако су села била изолована и удаљена од области у којима је било више српски изјашњених насеља. Године 1904. у Лабуништу и Подгорцима постојала је 1904. егзархијска мањина, 12 домова у првом

---

⁴⁷ Код Мрава се не наводи број домова села Степанци, те се резерва мора оставити. Да се ради о десетинама упућују подаци које даје Мишов, према чијем се податку о броју становника стиче утисак да је број кућа у овом селу ишао безмало до седамдесет.

⁴⁸ Поуздано је да је 15 домова села Долнени 1910. признавало духовну власт Егзархије, те тај број треба одузети од збира добијеног на основу података Мрава и Мишова. За остала села је тешко утврдити да ли су или нису имала егзархијску мањину. У доступним изворима нема помена о мешовитости осталих села, те је врло вероватно да Долнени представљају изузетак.

и четири у другом селу, док су све хришћанске куће у Бороецу биле патријаршијске.⁴⁹ По проглашењу уставности у Османском царству, 17 егзархијских домова у великом струшком селу Вевчани пришло је Патријаршији, те се у њему 1909–1910. радило на отварању српске основне школе, а са егзархистима се водио спор око реда богослужења у једној од две сеоске цркве.⁵⁰

Дебарска и Реканска каза

Проглашење Устава у Османском царству након 1908. године и престанак четничке акције утицао је на пораст броја српских домова у Дебарској кази. У селу Долно Мелничани,⁵¹ иначе мешовитом, са патријаршијским и егзархијским домовима, у току 1910. године 12 сеоских кућа напустило је Егзархију и пришло Патријаршији. У суседном, такође подељеном Горнем Мелничану, није било промена у односу на претходно стање. Егзархију су судећи по бугарској савременој штампи напустиле и прогласиле се српским две куће у селу Модрич у Дебарском Дримколу 1908. године, као и четири куће у селу Требишту, на граници Реканске казе.⁵² По престанку четничке акције, Егзархију је, судећи по списку који се објављује, напустило цело село Пискупшина. Ово насеље је пре 1903. било српско, патријаршијско, али је услед притиска комитета ВМОРО-а било приморано да се одрекне духовне власти Патријаршије.⁵³ У Реканској кази није било новодобијених домова у периоду од јула 1908. до тренутка настанка списка предатог грчком конзулату. На списку се не налазе патријаршијски домови села Бродец и Гуглење, која су Егзархију

⁴⁹ *О броју Срба*, 167; АС, КБ, Ф. 13, статистика ђака основних школа на крају 1903/1904. у Дримколу, ревизора Михаила Оцевића, 2/15.7.1904.

⁵⁰ АС, МИД, ППО 1909, ред 94, српски битољски конзул Љ. Михаиловић – МИД-у, 17/30.12.1908, 24.12.1908/6.1.1909, пп. но. 7087; *Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, књ, 3, 5–1, прир. М. Војводић, Београд 2014, бр. 299; *Грџката и срџбската пропаганди в Македонија*, 153.

⁵¹ Иначе су Горно и Долно Мелничани почетком 20. века понекад рачуната у Реканску, некада у Дебарску казу, односно, будући гранична, мењала су административни центар.

⁵² *Дебърски глас*, бр. 29 (30.1.1911), *исто*, бр. 38 (3.4.1911).

⁵³ У егзархијској статистици из 1911. ово село је приказано као егзархијско, са 24 дома. АС, МИД, ППО 1908, ред 256, Јован Ћирковић, референт Дебарско-велешке митрополије – Љубомиру Михаиловићу, Битољ, 21.3/3.4.1907. б. б; *Дебърски глас*, бр. 38 (3.4.1911).

напустила након 1904. године, те није немогуће да су се до 1910. или вратила под духовну власт Егзархије, или да њихов прелазак под духовну власт Патријаршије није званично признат.⁵⁴

Кичевска каза са Поречком нахијом

Током трајања српске четничке акције 1904–1908, главно поприште сукоба српских чета и чета ВМОРО-а на југозападу вилајета представљале су микрообласти Рабетин и Туин између безмало компактно патријаршијске и српске области Порече и Кичева. Српска страна је од почетка четничке акције живо настојала да преостала поречка села која су се налазила под Егзархијом – Вир, Модриште, Слатину и Локвицу поврати Патријаршији, односно да их укључи у Српску четничку организацију. Са прва три се успело до краја 1904, док су у погледу Локвице напори српских чета остали неуспешни. Егзархисти у Локвици су прво приморали српски, патријаршијски део села да им се приклони, а затим су кроз четири године успешно, уз помоћ локалне чете ВМОРО-а под вођством браће војвода Арсе и Јована/Ивана Јовева, издржавали „опсаду“.⁵⁵ Као и српске, и чете ВМОРО-а су се трудиле да учине компактном позадину „фронта“ ка Поречу. Патријаршијске куће у туинским и рабетинским селима Карбуница, Србјан Доленце, Шутово и Орланце морале су услед терора, убистава и паљевина да се укључе у револуционарну мрежу ВМОРО-а и да признају духовну власт Егзархије. Села Мидинци, Поповјани, Јагол и Букојчани, која су по појави српских чета у Поречу смогла храбрости да се огласе српским, била су до 1908. приморана да се врате под духовну власт Егзархије.⁵⁶ Након прогласа уставности у Царству, јула 1908. Патријаршији су се вратила сва кичевска села, изузев Букојчана и Мидинаца.⁵⁷ Проглашење уставности

---

⁵⁴ *О броју Срба*, 165.

⁵⁵ *О броју Срба*, 163–164; АС, МИД, ППО, 1909, ред 606, битољски вицеkonzул С. Ј. Томић – Министарству иностраних дела, пп. но, 701, пп. но, 3978, 31.7/13.8.1907, 4/17.8.1907.

⁵⁶ *О броју Срба*, 163; АС, МИД, ППО, 1909, ред 606, битољски вицеkonzул С. Ј. Томић – Министарству иностраних дела, пп. но, 701, пп. но, 3978, 31.7/13.8.1907, 4/17.8.1907.

⁵⁷ АС, МИД, ППО 1909, ред 386, ф. 2, српски битољски konzул Љ. Михаиловић – МИД-у, 11/24.8.1909, 17/30.8.1909, пп. но. 3822; исто, ф. 4, исти – истом, 8/21.10.1909, 18/31.10.1909, пп. но. 5361; исто, управитељ српских кичевских школа Т. Михаиловић – Главном вилајетском одбору Срба османлија у Битољу, 12/25.9.1909, без броја;

донело је промену и у погледу Локвице. Двојица војвода ВМОРО-а Ванча и Арса прешла су на српску страну у замену за редовну месечну плату, те је убрзо и село пришло под духовну власт Патријаршије.⁵⁸ Интересантно, из неког разлога на списку се не налазе поречка села Слатина, Вир и Модриште, иако се по Уставу 1908. нису вратила Егзархији. Ова три села имала су почетком 1908. године 65, 30 и 16 домова, те збиру Поречке нахије треба додати 111 домова ова три насеља.⁵⁹

*

На основу свега изнетог произлази да је број српских домова у Битољском вилајету 1910. био значајно већи него што то *Препис* приказује. Фактички, српских домова је било још око 111 у Поречу, око 17 у селу Вевчане и између 400 и 600 у прилепским селима. Додавањем процењеног неунетог броја домова на збир из *Преписа*, број српских домова у Битољском вилајету би се попео на збир који се креће између 5.612 и 5.812.

*

Препис српских домова у Битољском вилајету који је дат грчком конзулу у Битољу 1910. чува се у двадесет и другој кутији фонда Јована Јовановића Пижона у Архиву Југославије у Београду, под сигнатуром 80 – 22 – 373. Документ представља списак српских домова у Битољском вилајету по казама и насељеним местима. Као што му наслов каже, документ је састављен за потребе српске дипломатије која је желела да упозна грчи битољски конзулат са распоредом и бројношћу српског живља у Битољском вилајету у 1910. години; будући да је документ свакако настао у Битољу, вероватно је настао у тамошњем српском конзулату. Приређени документ представља важан извор за историју Срба у Старој Србији, јер се у српској историографији не могу наћи подаци о броју

АС, МИД, ППО 1910, ред 120, Главна управа друштва Српска браћа – конзулату Краљевине Србије у Скопљу и МИД-у, 15/28.9.1910, пп. но. 5650.

⁵⁸ АС, МИД, ППО 1909, ред 386, ф. 4, исто, управитељ српских кичевских школа Т. Михаиловић – Главном вилајетском одбору Срба османлија у Битољу, 12/25.9.1909, без броја; АС, МИД, ППО 1910, ред 120, српски битољски конзул Љ. Михаиловић – МИД-у, 15/28.3.1910, 19/2.4.1910, пп. но. 1595; исто, исти – истом, 23.6/6.7.1910, пп. но. 3756; исто, исти – истом, /18. 11. `90, 11/24.11.1910, пп. бр. 1106.

⁵⁹ *О броју Срба*, 163–164.

домо́ва у Битољском вилајету 1908–1912, односно промене у изјашњавању за Егзархију или Патријаршију, Бугаре или Србе, целих села и домо́ва у поменутом периоду нису третиране у историографији. Како у току две године након настанка овог списка није дошло до значајнијих промена у изјашњавању села, он се може третирати као биланс успеха српског политичко-просветног рада у вилајету од осме деценије 19. века до ослобођења 1912. године.

Као и у већини извора српског порекла који третирају насеља у Старој Србији имена села су и у овом документу лоше транскрибована, међутим, будући да су географски смештена по казама и да се обично ради о пермутацији слова, падежу или јотовању, у фуснотама није навођен данашњи назив насеља, изузев у случају села Лазарпола, које је у документу записано као Лазаровци. У критичком делу текста називи су употребљавани према данашњем званичном називу села.

Препис српских домо́ва у Битољском вилајету који је дат грчком конзулу у Битољу 1910.

I

Битољска каза

Лисолај 46

Гоберовци 13

Свега 59

II

Прилепска каза

Тополчани 67

Тројекрсти 17

Кривогаштани 64

Врбјани 41

Боротино 29

Слепче 62

Риљево 78

Светомитрани 14

Зрзе 64

Секирце 52

Долгаец 70

Маргари 36

Костенци 38
Белица 57
Црешњево 77
Крапа 91
Барбарос 10
Свега 867

III

Охридска каза

1. Боровац 84
2. Лабуништа 95
3. Подгорци 107
Свега 286

IV

Дебарска каза

Горно Мелничани 21
Долно Мелничани 27
Јабланица 94
Нерези 76
Безово 25
Пискупштина 29
Клење 47
Свега 329

V

Реканска каза

Лазаровце⁶⁰ 58
Галичник 83
Тресонче 64
Селце 30
Киченица 31
Борјево 36
Крекорница 48
Стрезимир 25
Реч 22
Ниџбур 43
Нистрово 30

---

⁶⁰ Лазарполе.

Бибање 12
Жужње 26
Рибница 27
Грекање 5
Нивишта 23
Беличица 72
Врбен 73
Сенце 28
Волковија 29
Свега 765

VI

Кичевска каза
Лазаровце 19
Премка 37
Ново Село 11
Горно Доленци 32
Поповјани 17
Јагол 5
Патејец 23
Козичино 61
Карубница 68
Србјан Доленци 43
Орланце 58
Шутово 2
Свега 376

VII

Поречка нахија
Волче 32
Ботово 44
Заграј 15
Растеш 56
Трбовље 31
Ботишје 62
Косово 39
Здуње 56
Брезница 61
Тажево 38

Брес 48
Звечан 57
Бенче 60
Ковач 67
Сомна 64
Зркље 45
Ковче 11
Лупиште 74
Сушица 59
Инче 32
Могилец 49
Калуђерец 45
Томино Село 78
Тополница 59
Манастирец 88
Драгодол 11
Крушје 92
Слатина 87
Брезница 82
Девич 28
Суводол 27
Близинско 12
Брод 67
Локвица 58
Свега 1.734

I Битољска каза 59
II Прилепска каза 867
III Охридска каза 286
IV Дебарска каза 329
V Реканска 765
VI Кичевска 376
VII Поречка нахија 1734
VIII у варошима: Битољу, Прилепу, Кичеву, Крушеву, Охриду
и Дебру 675 свега 5.091

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

Архиви – Archives

Архив Србије (АС) [Arhiv Srbije (AS)]
Фонд Просветно-политичког одељења (ППО) [Fond Prosvetno-političkog odeljenja (PPO)]
Фонд конзулат Битољ (КБ) [Fond konzulat Bitolj (KB)]

Извори – Primary Sources

- Brancoff D. M., *La Macédoine et sa population chrétienne, avec deux cartes ethnographiques*, Paris 1905.
- Андонов-Полјански X., *Еден непознат статистички преглед за населениото во Битолскиот вилает од 1897. година*, Годишниот зборник на Филозофскиот факултет на Универзитетот во Скопје, 21 (1969) 73–119. [Andonov-Poljanski H., *Eden nepoznat statistički pregled za naselenioto vo Bitolskiot vilayet od 1897. godina*, Godišniot zbornik na Filozofskiот fakultet na Univerzitetot vo Skopje, 21 (1969) 73–119]
- Ѓорѓиев В., *Бугарски документ од 1906. година за состојбите во Македонија и ВМОРО и бугарската политика кон нив*, Историја 1–2 (1997) 77–107. [Ђорђевић В., *Bugarски dokument od 1906. godina za sostojbite vo Makedonija i VMORO i bugarskata politika kon niv*, Istorija 1–2 (1997) 77–107]
- Граѓа за историју македонског народа из Архива Србије*, књ. 5–2, прир. К. Џамбазовски, Београд 1991. [Grača za istoriju makedonskog naroda iz Arhiva Srbije, knj. 5–2, prir. K. Džambazovski, Beograd 1991]
- Грцката и србската пропаганди в Македония, (крајат на XIX – началото на XX век)*, прир. В. Георгијев и С. Трифунов, Софија 1995. [Grckata i srbskata propagandi v Makedonija, (krajat na XIX – načaloto na XX vek), prir. V. Georgijev i S. Trifunov, Sofija 1995]
- Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, књ. 2, 2–2, прир. Љ. Алексић-Пејковић и Ж. Анић, Београд 2006. [Dokumenti o spolnoj politici Kraljevine Srbije 1903–1914, knj. 2, 2–2, prir. Lj. Aleksić-Pejković i Ž. Anić, Beograd 2006]
- Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, књ. 2, 3–1, прир. Љ. Алексић-Пејковић и Ж. Анић, Београд 2003. [Dokumenti o spolnoj politici Kraljevine Srbije 1903–1914, knj. 2, 3–1, prir. Lj. Aleksić-Pejković i Ž. Anić, Beograd 2003]
- Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, књ. 2, 3–2, прир. Љ. Алексић-Пејковић и Ж. Анић, Београд 2003. [Dokumenti o spolnoj politici Kraljevine Srbije 1903–1914, knj. 2, 3–2, prir. Lj. Aleksić-Pejković i Ž. Anić, Beograd 2003]
- Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, књ. 2, 4–1, приредили Љ. Алексић-Пејковић и Ж. Анић, Београд 2008. [Dokumenti o spolnoj politici Kraljevine Srbije 1903–1914, knj. 2, 4–1, prir. Lj. Aleksić-Pejković i Ž. Anić, Beograd 2008]
- Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, књ. 2, додајак 3, прир. Љ. Алексић-Пејковић и Ж. Анић, Београд 2008. [Dokumenti o spolnoj politici Kraljevine Srbije 1903–1914, knj. 2, dodatak 3, prir. Lj. Aleksić-Pejković i Ž. Anić, Beograd 2008]
- Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, књ. 3, 5–1, прир. М. Војводић, Београд 2014. [Dokumenti o spolnoj politici Kraljevine Srbije 1903–1914, knj. 3, 5–1, prir. M. Vojvodić, Beograd 2014]

- Извештаи од 1903. година на српските консули, митрополити и училишни инспектори во Македонија*, прир. Љ. Лапе, Скопје 1954. [*Izveštai od 1903. godina na srpskite konsuli, mitropoliti i učilišni inspektori vo Makedonija*, прир. Lj. Lape, Skopje 1954]
- Јагодић М., *Списак парохија у Рашко-призренској епархији за 1913. годину*, Српске студије 7 (2016) 368–411. [Jagodić M., *Spisak parohija u Raško-prizrenskoj eparhiji za 1913. godinu*, Srpske studije 7 (2016) 368–411]
- Књачов В., *Македонија, Етнографија и Статистика*, Софија 1900. [Knčov V., *Makedonija, etnografija i statistika*, Sofija 1900]
- Лапе Љ., *Еден извештај од 1904. год. за за културно-просветните и политичките прилики во Дебарско-Велешката епархија*, Гласник на Институтот за национална историја 3 (Скопје 1974) 185–223. [Lape Lj., *Eden izveštaj od 1904. god. za za kulturno-prosvetnite i političkite priliki vo Debarsko-Veleškata eparhija*, Glasnik na Institutot za nacionalna istorija 3 (Skopje 1974) 185–223]
- Македонија и Одринско, статистика на населението од 1873*, прир. Ѓ. Ѓорданов, Софија 1995. [*Makedonija i Odrinsko, statistika na naselenieto ot 1873*, прир. J. Jordanov, Sofija 1995]
- Ростовский А., *Распределение жителей Битольскаго вилаяета по народностям и вѣроисповѣданіямъ, въ 1897 году*, Живая старина, периодическое издание Отдѣлення Этнографіи Императорскаго русскаго географическаго общества 9 (1899) 61–112. [Rostovski A., *Raspredelenie žitelei Bitolskago vilajeta po narodnostjam i veroispovedanijam, v 1897 godu*, Živaja starina, periodičeskoe izdanie Otdelenija Etnografii Imperatorskogo russkogo geografičeskogo obščestva 9 (1899) 61–112]
- Станић М., *О путовању Михаила Г. Ристића по Битољском вилајету 1899–1901. године*, Вардарски зборник 5 (2006) 143–173. [Stanić M., *O putovanju Mihaila G. Ristića po Bitoljskom vilajetu 1899–1901. godine*, Vardarski zbornik 5 (2006) 143–173]
- Стојанчевић В., *Два пописа насеља и становништва Скопске Црне Горе и Пореча пред крај турске власти*, Вардарски зборник 6 (2006) 237–242. [Stojančević V., *Dva popisa naselja i stanovništva Skopske Crne Gore i Poreča pred kraj turske vlasti*, Vardarski zbornik 6 (2006) 237–242]
- Стојанчевић В., *Један парцијални попис Срба у северно-македонским крајевима 1907. године*, Споменик САНУ 139. Одељење историјских наука 13 (2004) 169–187. [Stojančević V., *Jedan parcijalni popis Srba u severno-makedonskim krajevima 1907. godine*, Spomenik SANU 139. Odeljenje istorijskih nauka 13 (2004) 169–187]
- Томоски Т., *Населението на Битолскиот санџак во 1897 година според статистичкиот преглед на австро-унгарскиот вицеконсул А. Крал*, Историја, списаније на сојузот на историските друштва во Ср. Македонија 5–1 (1969) 45–72. [Tomoski T., *Naselenioto na Bitolskiot sandžak vo 1897 godina spored statističkiot pregled na avstro-ungarskiot vicekonsul A. Kral*, Istorija, spisanije na sojuzot na istoriskite društva vo Sr. Makedonija 5–1 (1969) 45–72]

Новине – Newspapers

Дебарски глас (1911). [*Debarski glas* (1911)]

Литература – Secondary Works

- Jaber K. S. A., *The millet system in nineteenth century Ottoman Empire*, The Muslim World, volume 57, issue 3 (Hartford 1967) 212–223.
- Алексић-Пејковић, Љ., *Покретање велешко-дебарског митрополитског питања, дипломатска активност српске владе 1906–1907. године*, Вардарски зборник 10

- (2015) 1–43. [Aleksić-Pejković, Lj., *Pokretanje veleško-debarskog mitropolitског питања, diplomatska aktivnost srpske vlade 1906–1907. godine*, Vardarski zbornik 10 (2015) 1–43]
- Јагодић М., *Нуфуско питање: проблем званичног признавања српске нације у Турској 1894–1910*, Историјски часопис 57 (2008) 343–353. [Jagodić M., *Nufusko pitanje: problem zvaničnog priznavanja srpske nacije u Turskoj 1894–1910*, Istorijski časopis 57 (2008) 343–353]
- Јагодић М., *Процена броја Срба (1880–1910)*, Српске студије 1 (2010) 39–80. [Jagodić M., *Procena broja Srba (1880–1910)*, Srpske studije 1 (2010) 39–80]
- Јагодић М., *Српско-албански односи у Косовском вилајету (1878–1910)*, Београд 2009. [Jagodić M., *Srpsko-albanski odnosi u Kosovskom vilajetu (1878–1910)*, Beograd 2009]
- Растовић А., *Велика Британија и Македонско питање 1903–1908. године*, Београд 2011. [Rastović A., *Velika Britanija i Makedonsko pitanje 1903–1908. godine*, Beograd 2011]
- Стојанчевић В., *Политичке и црквено-школске прилике код становништва српске националности у Битољском вилајету на почетку 20. века*, Вардарски зборник 1 (1999) 27–51. [Stojančević V., *Političke i crkveno-školske prilike kod stanovništva srpske nacionalnosti u Bitoljskom vilajetu na početku 20. veka*, Vardarski zbornik 1 (1999) 27–51]
- Стојкоски М., *Просветните прилике во Прилеп и прилепските села од крајот на 18. до почетокот на 20. век*, Скопје 1987. [Stojančević V., *Političke i crkveno-školske prilike kod stanovništva srpske nacionalnosti u Bitoljskom vilajetu na početku 20. veka*, Vardarski zbornik 1 (1999) 27–51]
- Сиљанов Х., *Освободителнитѝ борби на Македонија*, кн. 2, Софија 1983. [Siljanov H., *Osvoboditelnite borbi na Makedonija*, кн. 2, Sofija 1983]
- Толева Т., *Утицај аустроугарске империје на стварање албанске нације 1896–1908*, Београд 2016. [Toleva T., *Uticao austroугарске imperije na stvaranje albanske nacije 1896–1908*, Beograd 2016]
- Шешум У., *Друштво против Срба 1897–1902. Методи и мере бугарске дипломатије, Егзархије и Бугарско-македонско-одринске револуционарне организације против ширења српског утицаја у Јужној Старој Србији и Македонији 1897–1902*, Српске студије 4 (2013) 73–104. [Šešum U., *Društvo protiv Srba 1897–1902. Metodi i mere bugarske diplomatije, Egzarhije i Bugarsko-makedonsko-odrinske revolucionarne organizacije protiv širenja srpskog uticaja u Južnoj Staroj Srbiji i Makedoniji 1897–1902*, Srpske studije 4 (2013) 73–104]
- Шешум У., *О броју Срба у Јужној Старој Србији 1903–1908. године*, Вардарски зборник 10 (2015) 143–170. [Šešum U., *O broju Srba u Južnoj Staroj Srbiji 1903–1908. godine*, Vardarski zbornik 10 (2015) 143–170]

Uroš ŠEŠUM

**TRANSCRIPT OF SERBIAN HOMES IN THE MANASTIR VILAYET
GIVEN TO THE GREEK CONSUL IN BITOLA IN 1910**

Summary

This paper presents a list of Serbian homes in the Manastir vilayet made in 1910. The list contains information on the number of Serbian homes in each village. Villages are grouped in kazas, third-level administrative units of the Ottoman Empire. In the vilayet, according to the Transcript, there were 5,091 Serbian homes in total – 59 in the Kaza of Monastir, 286 in the Kaza of Ohrid, 867 in the kaza of Prilep, 329 in the Kaza of Dibra, 765 in the Kaza Rekalar, 2,110 in the Kaza of Kičevo, including the Poreče nahiye, and 675 in the cities of Bitola, Kičevo, Ohrid, Prilep and Debar. A comparison with other historical sources shows that the number of homes listed in the Transcript was reduced approximately from 528 to 728.

Keywords: Ottoman Empire, Macedonia, Old Serbia, Manastir vilayet, Serbian Chetnik Organization, IMRO, demography.

Чланак примљен: 30. 03. 2018.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 31. 07. 2018.